

УДК 338.43.01:334.758.4

Данкевич Є. М., к. с.г. н., науковий співробітник лабораторії економіки
Інститут сільського господарства Полісся НААН України

СТРАТЕГІЯ ФОРМУВАННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО КЛАСТЕРА В УМОВАХ РОЗВИТКУ МІЖГАЛУЗЕВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Досліджено процеси формування кластерних структур в аграрному регіоні, проаналізовано причинно-наслідковий зв'язок між активізацією інвестиційної діяльності та формуванням кластерних структур різних типів, запропоновано комплекс заходів щодо підтримки кластерів як засобу реалізації державної інвестиційної політики в аграрному регіоні. Розглянуто сутність кластерних утворень – їх цілі, завдання та складові елементи; проаналізовано організаційну структуру та систему взаємозв'язків всередині кластерів; наведено їх функціонально-галузеву структуру; перелічено переваги та недоліки кластерного підходу до розвитку міжгалузевої інтеграції в аграрному секторі економіки.

Ключові слова: інтеграція, стратегія, аграрний сектор економіки, агропромисловий кластер, ефективність, міжгалузева інтеграція.

Dankevych Y. M.

STRATEGY OF AGRO-INDUSTRIAL CLUSTERS IN INTERSECTORAL CONDITIONS OF INTEGRATION

In this paper we investigate the process of formation of cluster structures in the agricultural region, analyzes the causal relationship between investment activity and the formation of cluster structures of different types, proposed a set of measures to support clusters as a means of public investment policies in the agricultural area. We examined the nature of cluster formations - their goals, objectives and components; analyzed the organizational structure and system of relationships within clusters, they are functional and sectoral structure, lists the advantages and disadvantages of cluster approach to the development of cross-sectoral integration in the agricultural sector.

Keywords: integration, strategy, agricultural sector, agriculture cluster, efficiency, inter-sectoral integration.

Dankevich E. M.

СТРАТЕГИЯ ФОРМИРОВАНИЯ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КЛАСТЕРА В УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ МЕЖОТРАСЛЕВОЙ ИНТЕГРАЦИИ

Исследованы процессы формирования кластерных структур в аграрном регионе, проанализированы причинно-следственные связи между активизацией инвестиционной деятельности и формированием кластерных структур различных типов, предложен комплекс мер по поддержке кластеров как средства реализации государственной инвестиционной политики в аграрном регионе. Рассмотрена сущность кластерных образований - их цели, задачи и составляющие элементы; проанализирована организационная структура и система взаимосвязей внутри кластеров, приведена их функционально-отраслевая структура; перечислены преимущества и недостатки кластерного подхода к развитию межотраслевой интеграции в аграрном секторе экономики.

Ключевые слова: интеграция, стратегия, аграрный сектор, агропромышленный кластер, эффективность, межотраслевая интеграция.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Трансформаційні процеси в економіці, пов'язані з адаптацією до ринкових умов господарювання, стали однією з причин спаду виробництва в аграрному секторі економіки, що супроводжується розривом господарських зв'язків між підприємствами з виробництва та переробки сільськогосподарської продукції [5]. У свою чергу, це обумовило необхідність пошуку і впровадження нових форм та механізмів взаємодії суб'єктів господарювання у ланцюжку “виробництво-переробка-збут”, створення агропромислових об'єднань

нового типу, пристосування до потреб та умов сучасного ринку сільськогосподарської продукції.

З переходом держави до ринкових відносин, характерним для аграрного сектора економіки став розвиток агропромислової інтеграції, що являє собою механізм господарювання, в основу якого покладено максимізацію прибутку за рахунок використання синергетичного ефекту при об'єднанні відокремлених частин єдиного виробничого процесу. Агропромислова інтеграція дає можливість поєднати економічні інтереси її учасників, максимально використати сировину і виробничі потужності, збільшити виробництво готової продукції та налагодити її реалізацію [3].

Прийняття рішення про інтеграцію може бути викликано багатьма чинниками – як факторами зовнішнього впливу, так і внутрішніми мотивами. Об'єктивними передумовами інтеграції є: перехід від командно-адміністративної системи господарювання до ринкових економічних відносин; науково-технічний прогрес; нерівномірний розвиток галузей економіки; зростання конкуренції [1]. Інтеграція дозволяє учасникам компенсувати існуючі ризики ринкового середовища, створити внутрішню інфраструктуру, підвищити якість продукції, зменшити транзакційні витрати, скоординувати управління [4]. Одним із проявів розвитку інтеграційних процесів є формування агропромислового кластера, що особливо актуально у зв'язку із необхідністю забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної продукції.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Питання особливостей формування кластерів в аграрному секторі економіки висвітлені у наукових працях В.Г. Андрійчука, Ю.І. Базаєва, О.М. Бородіної, С.І. Дем'яненка, В.І. Бойка, В.П. Василенка, М.Ю. Коденської, І.І. Лукінова, О.М. Онищенко, М.Й. Маліка, В.Я. Месель-Веселяка, В.К. Терещенка, Б.Й. Пасхавера, І.Г. Храмової, В.М. Яценка, та ін. Однак, у сучасних умовах господарювання, розвиток ринкової економіки вимагає подальшого поглибленого вивчення специфіки формування агропромислових кластерів. Незважаючи на широке коло питань, які вивчались вітчизняними та зарубіжними науковцями, ряд із них, у зв'язку із поглибленням ринкових відносин на селі, потребують удосконалення та подальшого дослідження.

Цілі статті. Метою даного дослідження є вивчення передумов формування агропромислових кластерів та дослідження їх впливу на соціально-економічне середовище та розробку на цій основі науково обґрунтованих рекомендацій щодо підвищення ефективності їх діяльності у контексті глобалізації економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сільське господарство тісно пов'язане з промисловістю, торгівлею та іншими галузями економіки, однак з ряду суб'єктивних і об'єктивних причин ці зв'язки порушено, вони мають, переважно, випадковий, стихійний характер. Така відособленість в умовах ринкової економіки уповільнює розвиток сільськогосподарського виробництва, знижує конкурентоспроможність вітчизняних товаровиробників. Об'єктивно складається необхідність поглиблення інтеграційних процесів, формування цілісної господарської системи в аграрній сфері, найбільш адаптованої до умов ринкового середовища.

Одним із ефективних методів розвитку міжгалузевої інтеграції в аграрному секторі економіки є кластерна модель. Системоутворюючими центральними елементами кластера можуть виступати 10–15 найбільших підприємств, що здійснюють переробку типових для регіону видів сільськогосподарської продукції [9]. Ключовим елементом кластера можуть стати науково-інноваційні центри, що представлені вищими навчальними закладами аграрного спрямування, оскільки вони можуть опрацювати міжнародний та вітчизняний досвід створення аграрних кластерів та забезпечити впровадження ефективної моделі з урахуванням специфіки регіону (рис. 1).

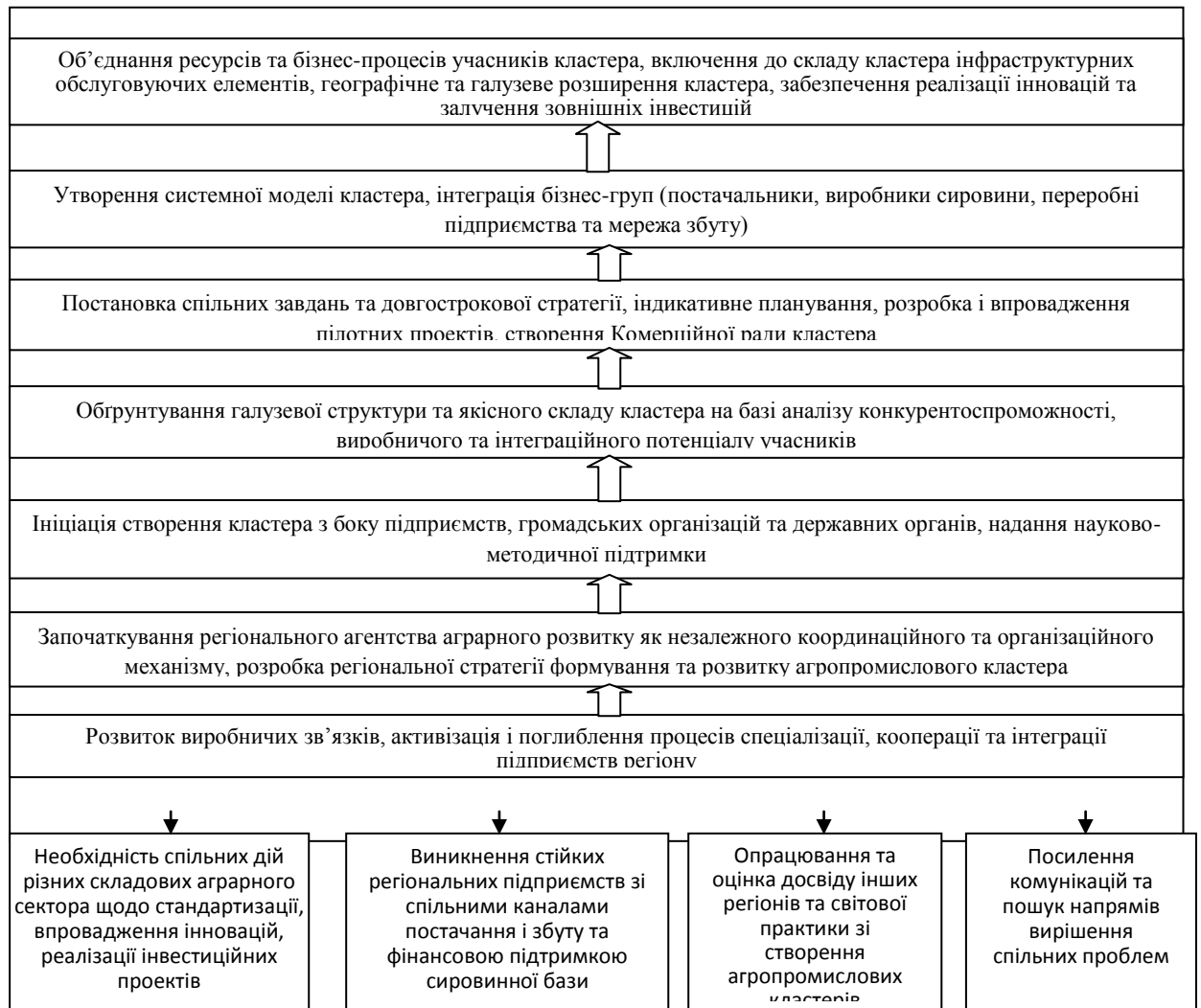

Рис. 1. Механізм формування агропромислового кластера в умовах розвитку міжгалузевої інтеграції

Джерело: власні дослідження

Кластерне об'єднання є специфічною організаційною формою, що, на основі поєднання процесів спеціалізації і концентрації виробництва дозволяє враховувати інтереси великого, середнього та малого бізнесу. Об'єднання зусиль багатьох підприємств взаємопов'язаних галузей кластера створює передумови для інвестування у спеціалізовані технології, способи збору та обробки інформації, трудові ресурси, що стимулює розвиток нових суб'єктів ринкової інфраструктури [6]. Зазначені операції дозволяють окремим підприємствам вийти на більші масштаби діяльності, розширити обсяги реалізації продукції, користуватися послугами більшого кола продавців. Виробнича наближеність суб'єктів підприємництва дозволяє оперувати значними обсягами інформації про виробничі можливості учасників кластера та інших операторів ринку, що виробляють певний вид продукції.

Для успішної реалізації кластерної стратегії у сільському господарстві України необхідна наявність багатьох інноваційних чинників: науково-технічного потенціалу, персоналу, виробничо-технічної бази земельних ресурсів та значних інвестицій. При цьому, у процес впровадження і реалізації інновацій на підприємстві необхідно залучати усі підрозділи, проводити значну підготовчу роботу та узгоджувати плани управління інноваційним розвитком. За таких умов можливо забезпечити конкурентоспроможність вітчизняних підприємств сільського господарства в умовах міжгалузевої інтеграції.

Кластерне об'єднання дозволяє реалізувати найбільш важливі взаємозв'язки у фінансовому забезпеченні, технологіях, навичках, інформації, маркетингу і споживчих запитах, які характерні для цілого комплексу підприємств та галузей. Формування регіонального

агропромислового кластера повинно здійснюватися на базі вже існуючих виробничих та маркетингових зв'язків між підприємствами, а основними мотивами входження до його складу виступають: підвищення конкурентоспроможності кожної одиниці, що включається до складу кластера; максимально можливе використання конкурентних переваг сумісного економічного потенціалу підприємств і організацій, які інтегрують свою діяльність [8].

Перспективи створення кластера розглянемо на прикладі Житомирської області. Актуальним для даного регіону є відродження галузі тваринництва. Вирішити це завдання буде швидше та оперативніше, використавши досвід діяльності кластерів у галузі тваринництва. Кластерну модель доцільно впроваджувати, у першу чергу, на потужних підприємствах м'ясо-молочної промисловості міста Житомира – ДП “Молочна фабрика “Рейнфорд”, ПАТ “Житомирський маслозавод”, ПАТ “Житомирський м'ясокомбінат” та виділених у ході дослідження інтегрованих сільськогосподарських підприємствах (рис. 2).

Кластеризацію пропонуємо впроваджувати у два етапи. Спочатку необхідно налагодити механізм взаємодії, розробку та впровадження моделі бізнес-процесів, зміцнити і оптимізувати логістичні, фінансово-інвестиційні, товарні та інформаційні канали, впровадити повну стандартизацію, дослідити дворічну динаміку економічних показників та підтвердити ефективність моделі кластера на макрорівні. Важливим завданням є визначення доцільності кластеризації та розрахунку можливого економічного ефекту.

Зазначимо, що раціональна структура кластера, як показують дослідження, формується за умови, якщо сільськогосподарські підприємства інтегрованого формування забезпечують більше 2/3 потреби переробних підприємств-учасників у сировині, тобто підтримується достатня концентрація; водночас, більше 75 % продукції сільськогосподарських підприємств буде споживатися як сировина переробним центром кластера [10]. Заснований на понятті кластера підхід, на відміну від інших напрямів, може спрямовувати економічну політику держави на науку і нові технології, освіту та створення людського капіталу у країні, сприяння експорту та іноземним інвестиціям. Безперервна оцінка кластерів дає потужний інструмент для визначення ефективності широкомасштабної економічної аграрної політики, з метою виявлення недоліків та пошуку якісних практичних рішень.

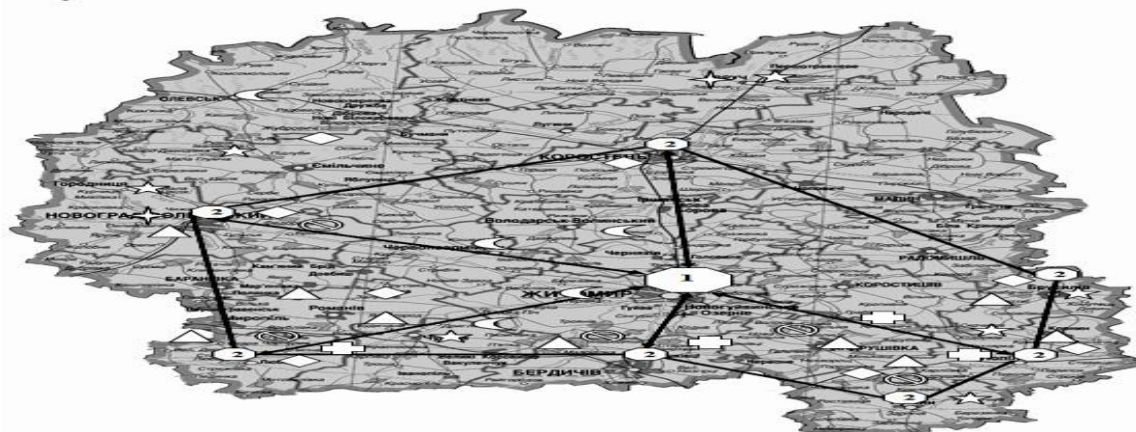

Рис. 2. Карта регіонального агропромислового кластера у Житомирській області
Джерело: дослідження автора.

Враховуючи досвід країн світу відносно формування кластерів, для України першочерговим завданням є розробка законодавчої бази щодо умов функціонування цього типу інтеграційних структур, а також механізму взаємодії підприємців, влади та освітніх установ. Крім того, до напрямів розвитку кластерних ініціатив можна віднести: забезпечення інноваційного потенціалу – здійснення фінансової підтримки науково-дослідної роботи, створення технологічних парків, інноваційних баз даних, сприяння комерціалізації наукових досліджень; розвиток людського капіталу – підвищення якості освіти згідно зі спеціалізацією

кластера, програми підвищення кваліфікації, стимулювання приходу спеціалістів з інших регіонів; підтримку бізнес-ініціатив, яка передбачає створення бізнес-центрів за профілем кластера, венчурних фондів, сприяння доступу до кредитних ресурсів, надання у лізинг обладнання на пільгових умовах, спрощення процедур реєстрації компаній, зниження адміністративних бар'єрів.

Унікальність кластерної моделі розвитку інтегрованих аграрних формувань полягає в тому, що у рамках проекту відбувається активна та конструктивна взаємодія науки, бізнесу і влади задля досягнення спільних цілей, а також створення у рамках концепції структур і дієвих механізмів, які будуть служити інструментарієм забезпечення процесу впровадження стратегії на місцях [7].

Етап первинного формування кластера, пов'язаний з усвідомленням необхідності його створення, визначенням ролі підприємств та організацій, що входять до його структури, визначенням функцій агентства регіонального аграрного розвитку, науково-технологічного центру, створенням інформаційної бази та розробкою відповідної державної регіональної програми розвитку. На етапі утворення кластера виключно важливу роль відіграватиме практична підтримка місцевої влади та наукової спільноти. Процес ідентифікації кластера з точки зору його регіонального характеру та аграрної специфіки, є утрудненим. Однак якщо ініціатива інтеграції виходитиме не від розрізнених сільськогосподарських підприємств, а від потужних компаній з переробки та збуту сільськогосподарської продукції, інтеграційне об'єднання матиме успіх.

Висновки. Світовий та вітчизняний досвід показують про переваги виробничих систем на основі кластерної моделі. Така співпраця у регіонах дозволяє посилювати процеси спеціалізації та розподілу праці між товаровиробниками, пропонуючи окремим підприємцям значно ширший масштаб господарської діяльності. Залучаючи покупців і продавців до системної взаємодії, з'являються можливості зниження вартості одиниці продукції, виготовленої завдяки спільній діяльності. Крім того, мінімізуються потреби у транспортних перевезеннях, забезпечується ефективно міжкластерне сполучення, створюється єдина транспортна мережа для своєчасної доставки сировини, матеріалів, а також обміну готовою продукцією і напівфабрикатами.

Кластерна модель також сприяє розвитку "галузевої екології" у зв'язку з отриманням можливостей для повторного використання супутніх продуктів і відходів. Крім того, скорочення відстаней переміщення рослин і тварин у межах кластера значно зменшує ризики поширення серед них захворювань. У соціальному аспекті, створення кластерів сприяє зменшенню безробіття у регіоні, дозволяє активніше використовувати місцеві природні ресурси; створювати здоровий соціальний капітал; сприяти розвитку сільських територій.

За умов міжгалузевої інтеграції, кластеризація залишається ефективним механізмом досягнення конкурентоспроможності регіональної економіки, здатним протистояти негативному впливу глобальних змін. Крім того, кластери являють собою комбінацію конкуренції та кооперації таким чином, що об'єднання в одних сферах допомагають успішно вести конкурентну боротьбу в інших. Для України це є ефективним способом розбудови сільського господарства та підтримки його на належному рівні у системі світових господарських відносин. Розроблений нами організаційно-економічний механізм розвитку міжгалузевої інтеграції за рахунок кластеризації є найбільш прийнятним способом вирішення економічних, екологічних та соціальних питань. При цьому, враховано не тільки короткострокові економічні результати, а й довгострокові перспективи, можливості відродження інфраструктури сільської місцевості та покращення екологічного стану територій.

Список використаних джерел:

1. Андрійчук В. Г. Надконцентрація агропромислового виробництва і земельних ресурсів та її наслідки / В. Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2009. – № 2. – С. 3–9.
2. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/ap>
3. Кундиус В. Определение инвестиционно эффективных видов деятельности кластеров аграрный сектор экономики / В. Кундиус // аграрный сектор экономики : экономика, управление. – 2008. – № 7. – С. 28–35.

4. Малік М. Й. Міжгалузева інтеграція – як фактор підвищення ефективності реформованих сільськогосподарських підприємств / М. Й. Малік, М. К. Орлатий. – К. : ІАЕ УААН, 2000. – 40 с.
5. Месель-Василяк В. Я. Розвиток та ефективність організаційно-правових форм господарювання в сільському господарстві України / В. Я. Месель-Василяк // Економіка АПК. – 2004. – № 11. – С. 18–24.
6. Міжнародна економічна міжгалузева інтеграція [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bookz.com.ua/3/10.htm>.
7. Узун В. Я. Крупный и малый бизнес в сельском хозяйстве России: адаптация к рынку и эффективность / В. Я. Узун. – М.: ФГНУ “Росинформагротех”, 2005. – 184 с.
8. Храмова И.Г. Вертикальная интеграция в продовольственном секторе России (деятельность агрохолдингов) / И.Г. Храмова. – М., 2003. – С. 52.
9. Яценко В. М. Формування і розвиток міжгалузевої інтеграції в Україні / В. М. Яценко // Економіка аграрний сектор економіки . – 2004. – № 1. – С. 54–60.
10. McFetridge D. G. The Economics of vertical integration in Agricultural Economics Department of Economics / D. G. McFetridge; Carleton University. – Ottawa, 1999. – № 4. – P. 525–531.

Рецензент Ходаківський Є.І.